

Esir Bir İngiliz Doktorun Kutulamare Anıları

William Collis Spackman Çev: Derin Türkömer

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, 272 Sayfa, ISBN: 978-605-295-586-4

Burak GEDİK*

Türkler açısından Cihan Harbi'nin iftihar vesilesi olarak konuşulmaya değer zaferlerinden Kut'ül Amare'yi 2016 yılında 100. Yılı vesilesiyle hatırladık ve konuştuk. Cihan Harbi ve o dönem çalışan tarihçiler dışında çok az kişinin bildiği ve dillendirmediği bu olay bir anda alev topu gibi gündeme oturdu. 'Unutuldu' ve 'Unutturuldu' ekseninde tartışmaların sonucunda tarihten Mit üretmeye meyilli toplumumuz İngilizlerin bize unutturduğu yönünde görüş birliğine vardı. Bu durum aslında bilginin olmadığı yerde efsane türer değişimin ete emiğe bürünmüş hali olmalıdır. İngilizlerin bize unutturmadığı, bizim haberimizin olmadığı yada tarihçi, aydın, entelektüel ne dersek diyelim bu

---

*Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
gedikbrk@gmail.com

bilgiyi toplumla buluşturmadığı için uzun süre teğet geçtiğimiz, popülist bir deyişle tarih yapmaktan yazmaya fırsat bulamadığımız anlardan biriydi.

Türk literatüründe yeni yeni yer bulan bu zafer için İngilizler'in bir hayli literatür ürettiği İngiliz Mareşal Chapple'nin esere yazdığı önsözden anlaşılıyor. Türk askeri tarihçiliğinin önemli ismi olarak eserin yayın danışmanı ve Türkçe baskıya önsöz yazan Mesut Uyar'ın eserin daha iyi anlaşılması için uyarıları dikkat çekiyor.

Uyar, sosyolojik açıdan savaş esiri olmanın verdiği çöküntüyü ve İngiliz tarihinin en utanç verici yenilgilerinden olan Kut mağlubiyetinin aktörlerinin travma geçirmiş olacaklarını bize hatırlatıyor. Mağlupların savunma refleksiyle yazdığını belirterek esirlerin ise bunu daha fazla yapabileceğini belirten Uyar, bütün Türkleri kötü, tehlikeli ve fırsatçı olarak göstermeyen Spackman'ın hakkını da teslim ediyor.

Kut'ül Amare'de savaşılan 6. Hint Tümenine bağlı 48. Savaş İstihkam Taburu'ndaki küçük bir sıhhiye birliğinin başında bulunan ve kendi deyimiyle basit bir subay olan Spackman'ın hikayesi 19 bölümden oluşuyor. İlk olarak Basra'nın ele geçirilişi ile başlayan Spackman eserin ilk paragrafında anılarının anlaşılmasında harita olacak açıklama yapıyor:

“Hikayem, Mezopotamya hareketinin stratejisine- ki bunlar hakkında çok yazılmıştır- kısaca ve genel olarak değiniyor. Asıl anlatacaklarım ise korkunç Selmanıpak Muharebesi ile Kutülamare kuşatmasında ön saflarda yer alan ve Türklere esir düşen henüz toy bir genç askeri doktorun yaşadığı tuhaf maceraları konu ediniyor.”

Kasım 1914'te Basra'ya ayak basan 6. Hint Tümeni ve bağlı birliklerin doktor subayı Spackman'ın eser boyunca sezilen macera tadındaki lisanı karakterinin yanı sıra olaydan çok sonra yazmış olmasının etkisi vardır. Basra'nın ele geçirilişi ile başlayarak, Kurna, Şuayyibe, Amare bölgeleri ve Selman-ı Pak'a kadar ilerleyişleri, aslında yukarı çıkışlarını ele alan Spackman, doktor vasfını bu sayfalarda öne çıkarıyor. Eser boyunca bir savaş gözlemcisi vasfına bürünen yazar bazı yerlerde doktor olarak yaptığı görevleri, uyguladığı tedavileri ele alıyor ancak genel olarak bölgede yaşayan milletleri, Arapların yağmalarını, Türklerin karakterini, çevrenin tarihsel durumu gibi birçok olayı öne çıkarıyor.

Şuayyibe Muharebesinin çok zorlu geçtiğini ve Türklerin güçlü olduğunu, ‘Türklerin ezici bir hezimetten sonra tekrar toparlanması, hasımlarını ekseriya şaşkırtmıştır’ ifadesiyle belirtir. Zira eser başında Mesut Uyar'ın da bildirdiği üzere Türkler, İngilizler nezdinde eşit görülmeyen hatta dalga geçilen bir düşmandı. Basra'ya ayak basılan 1914 Kasım'ının üzerinden 1 yıl geçmişti. Selman-ı Pak'a kadar görece kolay ilerleyen İngiliz ordusunun karşısında geri çekilen Türklerle yaptıkları çatışmalar, hava koşulları ve bedevi Arapların yarattığı huzursuzluk anlatıları öne çıkıyor. 21 Kasım 1915'te başlayan hareket 25 Kasım'da son bulmuş ve İngilizler Kut'a çekilmeye mecbur kalmışlardı.

Spackman bu muharebede yara aldığını ve taburunun gücünün %60 eridiğini acı bir manzara olarak ifade ediyor.

Bağdat'a girişlerini hayal ederek ayrıldıkları Kut'a tekrar dönmek Spackman'da bir hayal kırıklığı olarak yansıyor. "Dört hafta önce büyük ümitlerle ayrıldığımız Kutulamare'ye otuz saatte seksen kilometre yürüyerek, 2 Aralık günü öğleden sonra ulaşabildik" ifadesiyle dile getirdiği duygu çöküntüsünü ilerleyen sayfalarda daha da arttıracaktır. 29 Nisan 1916'ya kadar sürecek kuşatma altında her gün eriyen ümitlerinin yanında kurtarmaya gelecek yardım kuvvetine dair inançlarını da besliyorlar. Spackman, eserdeki tutumundan anlaşıldığı kadarıyla ahlaklı biriydi ve savaşın da bu ölçüde yapılmasına inanıyordu. Kuşatma altındaki Kut'tan sallarla kaçmaya çalışan yerli halka Türklerin ateş açmasını kabul edilemez olarak görüyor ve yer yer gayr-i ahlaki gördüğü şeyleri eleştiriyor. Kuşatmaya dair 'Cehennem bundan kötü olamazdı' ifadesi ise nasıl bir kuşatma altında olduklarını anlatmaya yeterli.

'Teslim olduğumuz sabahı hiçbir zaman unutmayacağım' diyen Spackman teslim olduklarında ellerindeki tüm askeri malzemeleri imha ettikleri ve bunun Türk tarafınca hoş karşılanmadığı belirtiyor. Kendilerini esir alan Türk askerilerini ise 'sonraları daha iyi tanıdığımız bu askerler tıknaz, esmer ve yağız Anadolu insanlarıydı' olarak ifade eder. Esir kaldığı dönem içerisinde Türklere dair bazı görüşler dile getiren Spackman, Türklerin bölgeyi yönetmede cebri olduklarını yani kurallarına uymayanları astıklarını, Türk subayların vurdumduymaz olduklarını, rahat ve yavaş hareket ettiklerini ileri sürüyor. Ayrıca savaş dönemi boyunca en kudretli paşa olarak Başkumandan Vekili olan Enver Paşa ile Musul'daki görüşmesini ve doktor olduğu için kendisine tanıdığı ayrıcalığı belirtiyor. Enver Paşa ve Halil Paşa tarafından 'Şerefli Misafirler' olarak lanse edildiklerini ancak ayrıcalığa sadece Townshend'in ulaştığı, geri kalan subayların çok acı çektiğini eklemeyi unutmuyor.

Esir alındıktan sonra Musul'a gönderilen İngilizler burada Spackman'ın öncülük ettiği sağlık tedavileri yapılarak Anadolu'daki esir kamplarına gönderilir. Tüm esirlerin tedavisi yapılanaya kadar 6 ay Musul'da kalan Spackman, doktor olarak yaptığı çalışmalardan çok buradaki hayatı betimlemeye çalışıyor. Bir savaş hatırasından çok bir seyyah hatırası demek daha doğru olabilir. Enver Paşa'dan aldığı sözlü imtiyaz gereği Musul'da tedavileri bitirdikten sonra mübadil olarak Basra bölgesindeki İngilizler'in tarafına gönderilmek istediğini ve bunun için yetkili Türk subaylarla görüştüğünü yazarak bir yol bulmaya çalışır. Bağdat'a gidişi kabul edilir ancak burada gelişen olaylar ve İngilizlerin yeniden taarruzu Spackman'ı hayal kırıklığına uğratar. Yani mübadele edilmeyecek ve geriye dönecektir.

Bağdat'a Dicle üzerinden sallarla gelmişti ancak şimdi tekrar Musul'a dönecektir. Kendisini çaresizlik içerisinde hisseden Spackman kaçmaya çalışır fakat başarılı olamaz. Musul ve Bağdat günleri Spackman için tam bir macera, Alice Harikalar Diyarında gibi geçer. Musul'da askeri doktor olarak bulunduğu ve mübadil olarak Bağdat'a geldiğinde imtiyazlı esir muamelesi görerek rahat hareket eder. Etrafın güzelliklerinden faydalanmaya çalışır, dostluklar kurar.

Mecburi olarak Anadolu'ya yöneldiğinde rahat bir yolculuk geçireceğini düşünen Spackman kamyon kasasında, ıslah edilmemiş arazi yollarından yapılan yolculuğu kendine has üslubu ile anlatır. Bir İngiliz olarak kendi ülkesi ve Avrupa'ya nazaran zor şartlar altında lojistik faaliyetleri onun adına hayret verici olmalıdır. Zira Avrupa'da savaş döneminde demiryolları yani lojistik sistemleri ileri seviyedeydi, hatta savaş kazandıran unsur olarak görülüyordu. Yine bir Seyyah gibi Gediz'deki esir kampına ulaşana kadar çevre hakkında bilgiler verir: Nizip'in hoş manzarasını seyreder, bölgenin Mezopotamya kültür bölgesinden ayrıldığını ve Suriye tesirinde kaldığını belirtir, Hintli askerlerin bölgedeki demiryolu inşaatlarında çalıştığını ve bunun onlar açısından zinde kalmak için yararlı olduğunu söyleyerek kabiliyet gösterenlerin mükafatlandırıldıklarını yazar.

Kamyon, tren, katır vasıtalarını kullanarak önce yanlışlıkla Kütahya'ya daha sonra ise Gediz esir kampına dahil oluyor. Bu süreci, Gediz kampına yaklaştıkça arkadaşlarını görecek olmanın verdiği heyecanla geçirdiğini söyleyen Spackman heyecanının akim kaldığını "İşte bu sırada ciddi şüphelere kapıldım ve beni bitkin düşüren bu uzun yolculuğun sonunda ümitle beklediğim cennet burası mı diye düşündüm. Tarih 27 Nisan 1917'yi gösteriyordu ve Kut'un düşmesinden itibaren, bir yıldan iki gün az bir zaman geçmişti. Bağdat'tan buraya sekiz haftada gelmiştim" satırları ile anlatır. Kampa geldiğinde hiç esir görmediğini ve dolayısıyla arkadaşlarının olmadığını dolaylı hayal kırıklığına uğrar. Buradaki hayatı ilerleyen günlerde esir olarak 100 kadar subayın kampa dahil olmasıyla şenlenir ve diğer esir kamplarına nazaran burada rahat ortamın sağlandığını belirterek kasabaya gidilip geldiğini ve günlerin "güzel" geçtiğini özellikle vurgular. Öyle ki mübadil olarak değişme fırsatı varken doktor eksikliğinden de olsa kendi fikri ile burada kalmayı tercih eder.

Eserin son bölümünde İzmir'deki günlerine değinen Spackman savaşın çözülme evresine girdiğini ve Türk tarafının mütareke kararıyla esirlikten kurtulacak olmanın tüm arkadaşlarında büyük sevinç çığlıkları uyandırdığını ve "Anadolu'da bulunan bütün savaş esirlerinin İzmir'e sevk edilerek deniz yoluyla Mısır'a, oradan da ülkelerine iade edilmeleri için emirler verildiğini" söyler. İzmir'e geldiğinde yaşadıkları ve gördükleri önemli ayrıntılar barındırır. İzmir Valisi Rahmi beyle tanıştığını ve vatanperver bir şahsiyet olmasının yanında zeki olduğunu vurgulayarak, yerli Rumların Venizelos bayraklarıyla dolaşarak aşırılıklar yaptığını ve İngilizlerin Yunan siyasetine dair ipuçları verir. Rumların abartmayı seven ve böbürlenmiş davranış içerisinde oldukları ve Türk memurlara kötü davrandıklarını, bir defasında bir Rum güruhunun yüksek rütbeli bir subayı dövmekte olduklarını ve bu subayın da Nureddin Paşa olmasına şaşırır. Bu bilginin, olayı engelleyen Spackman olduğunu düşünerek doğru kabul edersek gerçekten şaşılacak yanı var.

İzmir aristokrasisinde konuşulan konu, Venizelos'un İzmir'in ilhakı için müttefikleri ikna etmesinden duyulan korku, İzmir'in karışacağına dair inancın korkusu olmalıdır. Lyold George ve Wilson'un Yunanlara "istedikleri verilmeli" görüşünde olduğunu belirten Spackman müttefiklerin siyasetini gösteriyor. Londra'ya varduktan sonra İngiliz hariciyesine Yunanistan'ın İzmir işgalini Türklerin hiçbir zaman kabul etmeyeceğini ve büyük karışıklıklar çıkacağını belirttiği fakat yetkililerce kibarca kapı

dışarı edilmesi bu siyaseti gözler önüne seriyor. Spackman'ın bu iyi niyet çabasına gelen tepkisizliği ve o dönem siyasetinde Türklerin göz ardı edilmesini, Türklerin Anadolu'dan atılmadan bitmeyecek bir hesaplaşma olarak algılayabiliriz. Bu durumun haysiyetli Türklerin tahammül sınırını aştığını, Mustafa Kemal Paşa tarafından teşkilatlanışı ve 9 Eylül'de Yunanların İzmir'de denize döküldüğünü belirterek Türklerin tarafında olduğunu hissettirmesi anlamlıdır.

Gediz esir kampında buldukları sırada “Bir Daha Geri Gelmeyeceğiz” isimli şarkıyı koro halinde seslendiren Spackman, Londra'ya döndükten 50 yıl sonra tekrar Gediz'e gelir ve anılarını tazeler. 1970 Gediz depremini takip etmiş olmalı ki bölgenin tamamen yıkıldığı bilgisini de verir. Ziyareti ve sonraki süreçte deprem bilgisini vermesi bölgeyle, insanıyla kurduğu etkileşim sonucu olmalıdır.

Kut'ül Amare hakkında savaş üzerine yazılan hatıratların dışında cephe gerisi ve halkların durumuna dair ayrıntılar bulacağınız bu eserde bir macera anlatısı var. Öyle ki eserin daha başında Spackman okuyucu uyarıyor: “Türlere esir düşen henüz toy bir genç askeri doktorun yaşadığı tuhaf maceraları konu ediniyor.” 1914 Kasım ayında Basra'ya ayak basan ve 1918 Kasım ayında İzmir'den ayrılan Spackman, bu 4 yıl süresince yaşadıklarını Türkleri yermeden ve yersiz övmeden, gördüğü gibi anlatmaya çalışsan, kahraman Türk askerleri diyebilen ama aynı zamanda vurdumduymazlığı gibi kronik sorunları ve maddi imkansızlıkların verdiği sefaleti de sıradanmış gibi yazabilen entelektüel seviyesi yüksek bir subay olarak göze çarpıyor. Yaşadığı aksilikleri ve başına gelenleri, vahametini idrak ettiğimizde bunu normal bir şey gibi anlatması kendi kişiliği hakkında ipuçları veriyor. Entelektüel idrak ve kabulleniş, hatıratı çok sonraları yazmasından mı kaynaklanıyor bilinmez ancak terazisinin sağlam olduğu su götürmez bir gerçektir.